

STICHTING

NEDERLANDSE
BIOGRAFIE *PRIJS*

Juryrapport Nederlandse Biografieprijs 2020

Gaat het goed met de Nederlandstalige biografie? Niet minder dan 166 titels uit de laatste twee en een half jaar dongen mee naar de Biografieprijs 2020. Daar waren zo veel prachtige boeken bij, dat de jury niet tot een longlist van tien kon komen. Het werden er twaalf, met spijt in het hart voor de afvallers. De jury gebruikte voor haar selectie vijf criteria: aantrekkelijkheid, relevantie, historische inbedding, wetenschappelijke verantwoording en kritische afstand. Na talrijke mailwisselingen en twee coronavrije vergaderingen kwamen de juryleden tot een shortlist van vijf. Elk van de genomineerde boeken wordt hierna kort besproken, in alfabetische volgorde van de auteurs.

Thorbecke wil het van Remieg Aerts is een dik boek. Wie het in een boekhandel oppakt, kan worden afgeschrikt door het gewicht. Is het de moeite waard zelfs maar te beginnen aan zo'n pil?

Ja. Aerts maakt duidelijk dat Thorbecke veruit de belangrijkste Nederlandse staatsman van de negentiende eeuw is geweest, dat hij gedreven werd door filosofische principes van Duitse makelij, dat hij dingen doordacht tot in consequenties waarbij anderen niet stilstonden, en dat hij hoogst moderne inzichten had. Vele kwesties waarmee Thorbecke bemoeienis had, zijn nu nog actueel, zoals vrijheid van meningsuiting, godsdienst en onderwijs, botsende grondrechten, de zelfstandigheid van provincies en gemeenten, de subsidiëring van cultuur. Die zaken presenteert Aerts in een levendig verhaal van machtsspelletjes, karakterverschillen, discussies en besluiten waarbij de lezer op het puntje van zijn stoel gaat zitten.

Aerts dringt door in de persoon van Thorbecke. De eerste hoofdstukken over de vroege jeugd leveren een beeld dat veel van zijn latere leven verheldert. Dat hij van jongs af enorm hard werkte, met een bovenmenselijk plichtsbef, wordt deels verklaard door de relatie met een dominante maar maatschappelijk mislukte vader. Ruimte geeft Aerts aan Thorbeckes grote liefde voor vrouw en kinderen, zijn verhouding tot vrienden en vijanden, zijn trots en

STICHTING

NEDERLANDSE
BIOGRAFIE *PRIJS*

gevoeligheden, strategisch denken en gebrek aan diplomatie, generositeit en zuinigheid. Je kunt dit boek daarom óók lezen als het psychologisch rijke, moreel gelaagde, met talloze verwickelingen doorweven epos van een enkele man, waarbij je de geschiedenis van de Nederlandse rechtsstaat cadeau krijgt.

Dit dikke boek verovert de lezer die het eenmaal opengeslagen heeft. Er is geen voorkennis nodig om het verhaal te volgen. Historische zaken worden in hun context geplaatst zonder wikipedia-achtige uitweidingen. De tekst zit goed in elkaar. De jury kon het niet laten een parallel te trekken tussen de gebiografeerde en de biograaf zelf: zoals Thorbecke, weet Aerts wat hij wil. Hij is scherpzinnig, doelgericht en gestructureerd. Op één punt steekt de biograaf zijn held naar de kroon: hij schrijft beter. Aerts gebruikt zijn brede woordenschat voor verduidelijking en variatie, niet om te pronken. Hij vindt geregeld een lichte toets, zijn beeldspraak is verrassend. Dit boek zou daarom mee kunnen dingen in nog een ándere wedstrijd dan de Nederlandse Biografieprijs: de prijs voor de mooiste zin in de literatuur. Onze jury kon geen keuze maken. Wat dacht u van deze: 'De grote vaderlijke verwachtingen doken nu als een adelaar op hem neer.'

Lorentz gevierd fysicus, geboren verzoener van Frits Berends en Dirk van Delft gaat over een Nederlandse fysicus. Toen Lorentz in 1928 in Haarlem werd begraven, stonden de straten zwart van de mensen en bleek er een apart rijtuig nodig om de vracht aan bloemen te vervoeren. Een schare uitgelezen wetenschappers, waaronder Marie Curie en Albert Einstein, bracht hem de laatste eer. Lorentz was niet alleen een indrukwekkend fysicus, hij was ook een beroemde Nederlander. En dat is hij nog altijd. Alleen weten de meesten niet waar zijn grootheid nu precies op stoelt, behalve dat hij de Nobelprijs kreeg. Na het lezen van deze biografie weten we dat wel. Lorentz leverde een essentiële bijdrage aan de theoretische natuurkunde. Nog vóór zijn promotie ontdekte hij dat er iets als een elektron moest bestaan. Hij doorzag onmiddellijk het belang van Einsteins relativiteitstheorie, waaraan hij zelf ging meedenken.

STICHTING

NEDERLANDSE
BIOGRAFIE *PRIJS*

Lorentz was briljant, maar pedant of ijdel was hij allerminst. Het ging hem om het mooie vak natuurkunde waaraan hij zijn hart al had verpand toen zijn schoolmeester hem er als kleine jongen mee liet kennismaken. Eenmaal op de HBS, die Thorbecke precies op tijd voor hem had ontworpen, was hij al snel de gelijke van zijn leraren. Zijn vader zag eerst weinig in een studie natuurkunde voor zijn zoon omdat hij zo'n academisch traject niet gepast vond voor het kind van een kruidenier.

In de biografie leren we Lorentz ook als mens kennen: als echtgenoot van een intelligente vrouw die hem aan het begin van hun huwelijk 's avonds hielp bij het voorbereiden van zijn colleges; als vader van twee slimme dochters waarvan er eentje zelfs bij hem promoveerde; als vriendelijke en bevlogen docent die sfeer wist te scheppen in de collegezaal; als internationaal gezaghebbend wetenschapper die onvermoeibaar streed voor een vreedzame samenwerking tussen vakgenoten.

Alleen over Lorentz' gevoelsleven komen we vrijwel niets te weten. Van zijn hand geen liefdesbrieven aan zijn vrouw zoals Thorbecke die bijna dagelijks aan zijn 'Madonnaatje' schreef. Er is geen zichtbaar rouwbeklag na de dood van zijn zoontje. Zijn biografen moesten het doen met een tevreden mens die nooit eens uit zijn slof schoot of zijn collega's een loer draaide. Want zo was Lorentz nu eenmaal.

Het is een prestatie een boek te schrijven over theoretische natuurkunde dat begrijpelijk en prettig leesbaar is voor leken, vond de jury. Berends en Van Delft schrikken hun lezers niet af, maar reiken hun juist de hand. Aan het begin van hun biografie zeggen ze geruststellend: 'Wie moeite heeft: even doorlezen en je pakt probleemloos de draad verder weer op. Lorentz verdient het.' Ja, Lorentz verdient de deskundige, heldere, rijke en sprankelend geschreven biografie die hij nu heeft gekregen.

Hannema Museumdirecteur van Wessel Krul heeft een duidelijke inleiding. 'Dit boek is geen bijdrage aan de voorstelling van een "grijs verleden"', zegt Krul, 'waarin bijna de hele Nederlandse bevolking [...] een beetje goed en een beetje fout en vooral nogal onverschillig

STICHTING

NEDERLANDSE
BIOGRAFIE *PRIJS*

was. Hannema was niet onverschillig.' Krul schrijft de biografie van een collaborateur en wil morele oordelen niet uit de weg gaan.

Dick Hannema werd op zijn 26ste zonder academische titel directeur van Museum Boijmans. Bescheidenheid had hij van huis uit niet meegekregen, wel een flink netwerk en een neus voor kunst. Krul schetst een roerend portret van Hannema's adellijke moeder, die voor haar zoontje een Arts & Crafts slaapkamer liet ontwerpen en kunstlessen volgde bij Bremmer, de raadgever van mevrouw Kröller-Müller. In korte tijd werd Hannema de meest doortastende museumdirecteur van Nederland, met baanbrekende tentoonstellingen in een nieuw museumgebouw. In 1933 meldde hij zich als lid van de NSB, om zich onder druk gauw weer af te melden. Tot het eind van zijn leven vond hij Mussert een fatsoenlijk mens.

Krul laat geen steen op de andere om te weten te komen *hoe* fout Hannema is geweest. Het gaat hem om de feiten, en verklaringen van de feiten. De strikt chronologische ordening is in deze biografie buitengewoon efficiënt, en zelfs een essentieel element van de spanningsboog. Tussen mei 1940 en mei 1945 zet Hannema koppig en gezagsgetrouw de ene fatale stap na de andere, met als hoofdmotief: zijn museum en kunstcollectie te behouden en uit te breiden.

Deze biografie leest als een Grieks karaktertreurspel, met een held die na de val wordt verbannen maar niet tot inzicht komt. Zijn arrestatie in 1945 was Hannema een raadsel. Hij had toch geen partijkaart van de NSB? Hij gaf geen joden aan, maar hielp er enkele te vluchten. Als toppunt van dramatische ironie wordt op dat moment de trots van zijn museum, het doek *De Emmaüsgangers* van Vermeer, ontmaskerd als een *rotten fake*. Hij heeft het nooit geloofd.

Op het vlak van romantiek heeft Krul met zijn held niet geboft. Er valt hoegenaamd niets te melden. Waarschijnlijk was Hannema latent homoseksueel. Krul beschrijft nuchter de prijs van een coming-out in het begin van de twintigste eeuw. Hannema's leermeester Abraham Bredius, directeur van het Mauritshuis, emigreerde na lastercampagnes. Hannema leek zijn affectie in zijn latere leven alleen nog te bewijzen aan zijn honden, bij wie hij begraven had willen worden.

Deze knap geschreven biografie van een licht geniale museumdirecteur met blinde vlekken heeft de rake ondertitel *Over kunst en illusie*, met een zinspeling op het beroemde boek *Art and*

STICHTING

NEDERLANDSE
BIOGRAFIE *PRIJS*

Illusion van Ernst Gombrich Voor kunsthistorici is dit buitengewoon goed gedocumenteerde onderzoek een *fundgrube*. Hannema kan zich postuum gelukkig prijzen, vond de jury. Hij heeft een waardig en evenwichtig portret gekregen zonder vervalsing.

De eeuw van Gisèle van Annet Mooij beschrijft het leven van de Gisèle van Waterschoot van der Gracht. De vraag of deze kunstenares blij zou zijn met dit boek, beantwoordt de biograaf al in de openingszin: ‘Zou zij nog hebben geleefd, dan had Gisèle [...] alles in het werk gesteld om te voorkomen dat deze biografie het licht zou zien.’

Toch had Gisèle voor Annet Mooij hulpvaardig de weg uitgestippeld. Haar gigantische archief had ze geordend zodat haar toekomstige biograaf er niet in zou verdwalen. Zij was goed in assembleren, niet alleen van talloze objecten tot kunstwerken, maar ook van haar eigen levensverhaal. Mooij volbracht het biografische werk in omgekeerde richting: terwijl een biograaf het verhaal schrijft van een leven, voert Mooij het levensverhaal van Gisèle terug naar het geleefde leven. De ondertitel luidt *Mythe en werkelijkheid van een kunstenares*.

Gisèle werd honderd jaar oud. Haar standsbewustzijn was negentiende-eeuws, maar ze had een verbluffend talent zich aan elke tijd en omgeving aan te passen. Mooij schrijft dat Gisèles persoonlijkheid gelaagd was als een spekkeok, met deelpersoonlijkheden die elkaar niet in de weg zaten. Het schakelen was een overlevingsstrategie uit haar jeugd, waarin ze door de nomadische carrière van haar vader geen vaste woonplaats en zelfs geen vaste taal had gekend. Als jongste van het gezin had ze haar vader en broers vooral zien vertrekken. Haar leven lang is ze bezig geweest met familie om zich heen te verzamelen en dicht in de buurt te houden, als een schaareshond de kudde.

Paradoxaal genoeg zocht ze haar eerste familie bij een groep mannen die onder het mom van kunstinitiatie een pedoseksueel programma hadden. Hun charismatische leider Wolfgang Frommel en zijn gemeenschap gaf ze meer dan een veertig jaar onderdak, liefde, geld, status en faciliteiten in haar woning op de Herengracht. Toen ze trouwde met de burgemeester van

STICHTING

NEDERLANDSE
BIOGRAFIE *PRIJS*

Amsterdam, inderhaast voor haar gescheiden, trok die bij deze familie in. Ze liggen op haar wens nu allen samen begraven.

Wat wist Gisèle van het jarenlange misbruik in haar huis? Mooij ontrafelt het web van manipulatie, wederzijdse afhankelijkheid, verlatingsangst en simpele ontkenning zonder hinderlijke psychologisering en met serene afstand. In haar ontmanteling van zelfrepresentaties, laat Mooij ook zien hoe geschiedenis wordt gemaakt en ontmaakt. Frommels gemeenschap werd door de opvang van joodse onderduikers tijdens de oorlog een culturele instelling met prestige. Frommel is nooit ontmaskerd als misbruiker in een tijdsgewricht waarin acceptatie van pedofilie een strijdpunt was. Pas toen zijn vooroorlogse politieke sympathieën naar boven kwamen en slachtoffers hún verhaal opeisten, werd het imago binnenste buiten gekeerd.

Hoe ingewikkeld alles ook, dit boek leest als een trein. Mooij verliest zich niet in details. Ze trekt duidelijke motieflijnen, heeft een uitstekend gevoel voor timing en laat haar tekst glanzen met welgekozen beelden en citaten. Zoals Gisèle meester was in de kunst van het weggijken, zo is Mooij dat in de kunst van het weglaten, en dat is groot.

Louis van Gasteren van Jan Willem Regenhardt is een overdonderende biografie. De lezer is nog niet bekomen van het ene avontuur – vaker *mésaventure* – of hij duikelt in een volgende burleske. De biograaf had aan de cineast Louis van Gasteren geen meeloper. Hij was provocateur, egocentrisch en maatschappelijk geëngageerd. Het liefst stond hij op een barricade met een camera. Regenhardt kreeg onbeperkt toegang tot het familiearchief dat meer dan een eeuw omspande. Daarnaast is hij zelf ook als een reporter te werk gegaan. Tussen 2005 en 2012 interviewde hij Van Gasteren vele keren en hij sprak met meer dan honderd naastbestaanden. In het Filmmuseum werden zijn films vertoond voor de getuigen, als opstap voor discussies en herinneringen die zijn verwerkt in de biografie. Dit is levende geschiedenis.

De biograaf was evenmin een meeloper, ondanks de volle steun die hij kreeg van Van Gasteren bij leven. In zijn verantwoording schrijft Regenhardt dat zijn fascinatie voor zijn object met

STICHTING

NEDERLANDSE
BIOGRAFIE *PRIJS*

zoveel irritatie gepaard ging, dat de wetenschappelijke distantie hem bij voorbaat gemakkelijk viel. Hij velt geen oordelen, maar laat de getuigen aan het woord. Op de eerste plaats noemt hij zich waarnemer, maar zijn biografische drive ligt in de vraag welke achtergronden en motieven tot zo'n uniek leven en karakter hebben geleid. Van Gasteren sleepte een ongewone ballast met zich mee. Als 20-jarige verzetsman bracht hij een jood om het leven die hij tijdelijk in huis had genomen. Het slachtoffer was psychisch labiel en een gevaar voor zijn hulpverleners. De affaire zou Van Gasteren blijven achtervolgen, ook na de gevangenisstraf die hij daarvoor uitzat: door levenslange nachtmerries, door de verdachtmakingen in de pers en door de processen wegens smaad die hij steeds opnieuw aanspande. Maar meer nog dan in deze crisis vindt de biograaf verklaringen voor het fenomeen Van Gasteren in zijn hoogst originele ouderlijke gezin.

Dit caleidoscopische boek heeft echter een bredere reikwijdte dan Van Gasteren en zijn disfunctionele familie. Vanuit een uniek perspectief worden zestig jaar maatschappelijke ontwikkelingen in beeld gebracht: van de provo's, via de westerse reacties op de honger in Biafra, tot de reflectie over oorlogstrauma's. De ondertitel *Seismograaf van onze tijd* is volkomen terecht, en had volgens de jury zelfs de hoofdtitel mogen zijn.

Regenhardt schrijft met schwung. De meest dramatische momenten geeft hij juist koel weer, de hilarische momenten dan weer droogkomisch. Zijn boek vertoont de kwaliteiten van de cineast zelf, zonder diens problematische kanten: observatievermogen, enthousiasme, scherpste, humor en engagement. Deze biografie is een film, waarvan tal van scènes op het netvlies van de lezer blijven lang na lectuur.

Dit waren de vijf boeken. Het reglement zegt dat er maar één winnaar mag zijn. De jury heeft de unieke kwaliteiten van elke biografie tegen elkaar afgewogen in een vruchtbare discussie die vier uur heeft geduurd. Eenstemmig kennen de juryleden de Nederlandse Biografieprijs 2020 toe aan een biografie die voortreffelijk is geschreven en voorbeeldig gecomponeerd, die diepgaande analyse paart aan brede visie, die psychologische en ideologische krachtenvelden

STICHTING

NEDERLANDSE
BIOGRAFIE *PRIJS*

op verhelderende wijze samenbrengt, en die als een monument kan worden beschouwd in de Nederlandse politieke geschiedschrijving: *Thorbecke wil het* van Remieg Aerts.

Elisabeth Leijnse (voorzitter)

Mary Kemperink

Truze Lodder

Sander van Walsum

Cees van Wijk